ԼԵՎՈՆ ՄԵԾԱԳՈՐԾԻ ԵՎ ԳՐԻԳՈՐ ՔԱՐԱՎԵԺԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ (12-ՐԴ ԴԱՐԻ 90-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐ)

ԱՐԱՄ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Բանալի բառեր - Կիլիկիա, Լևոն Մեծագործ, Հռոմկլա, կաթողիկոս, պետություն, պատմություն, եկեղեցի, պատմիչ, քաղաքականություն, հետազոտող, եպիսկոպոս, հարաբերություններ:

Լևոն Մեծագործի և Գրիգոր Քարավեժի հարաբերությունների պատմությանը մինչև օրս էլ բավարար կերպով ուսումնասիրված չի։Իսկ դա կօգնի լայն պատկերացում կազմել իշխանապետի եկեղեցական քաղքականության մասին:

1193 թ. կաթողիկոս Գրիգոր Դ Տղայի մահվանից հետո առաջ եկավ նոր կաթողիկոսի ընտրության հարցը: Ընտրվեց Գրիգոր Ե Քարավեժը, ով Գրիգոր Դ Տղայի քեռորդին էր՝ Պահլավունի Ապիրատյանների նշանավոր տոհմից։ Մ. Օրմանյանը, խոսելով Գրիգոր Դ Տղայի մահվանից հետո ստեղծված վիճակից, նշում է, որ այդ ժամանակ Ամենայն հայոց կաթողիկոսական աթոռի հավանական թեկնածուներից էին Գրիգոր Ապիրատ և Ներսես Լամբրոնացի եպիսկոպոսները, որոնք բավական ազդեցիկ

հոգևորականներ էին Կիլիկյան Հայաստանում[1]: Ֆրանսիացի հայտնի պատմաբան Ռընե Գրուսեի դիտարկմամբ Գրիգոր Դ Տղա կաթողիկոսի մահվանից հետո կաթողիկոսի թեկնածու դիտվող Գրիգոր Ապիրատ և Ներսես Լամբրոնացի եպիսկոպոսներից ոչ մեկն էլ չառաջադրվեց հունական և լատինական գաղափարների նկատմամբ չափազանց բարեհաճ տրամադրվածություն ունենալու պատճառով[2]: Լևոն Մեծագործը և հայ բարձրաստիճան հոգևորականության մեծ մասը այլ որոշում կայացրեցին:

Այսպես՝ Լևոն իշխանապետը և հայ իշխանական վերնախավը պաշտպանեցին երիտասարդ Գրիգոր Ե Քարավեժի թեկնածությունը, ով համաձայն Մ. Օրմանյանի՝ ընդամենը 22 տարեկան էր[3]: Նոր կաթողիկոսին Լևոնի աջակցությունը հետապնդում էր նպատակ՝ սիրաշահելու բուն Հայաստանի հոգևորականությանը, որն էլ առաջ էր քաշել նրա թեկնածությունը[4]: Իհարկե վերը նշված ժամանակաշրջանում Կիլիկիայում կային մի շարք անվանի հոգևորականներ, ովքեր կարող էին բազմել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի աթոռին, սակայն բուն Հայաստանի

---

[1] **Մ. Օրմանյան,** Հայոց եկեղեցին եւ իր պատմութիւնը, վարդապետութիւնը, բարեկարգութիւնը, արարողութիւնը, գրականութիւնը, ու ներկայ կացութիւնը, Կոստանդնուպոլիս, 1911, էջ 89:

[2] **Ռընե Գրուսե,** Խաչակիրները և հայերը, հ.1,Երևան, 2005, էջ 355:

[3] Նույն տեղում:

[4] **Հ. Արշամյան,** Կիլիկիայում վերակերտված հայոց թագավորության համազգային իրավասությունը, Բանբեր Երևանի համալսարանի, 1995, N 3, էջ 59:

նկատմամբ վերաբերմունքը կարելի է բացատրել այն պարզորոշ հանգամանքով, որ հայոց իշխանապետը երազում էր հայկական բոլոր հողերը ազատագրել օտարերկրյա տիրապետությունից և դրանք միավորել իր իշխանության ներքո: Նա ցանկանում էր մի այնպիսի անձի տեսնել կաթողիկոսական աթոռին, ով ընդունակ կլիներ աջակցելու իրեն: Արժե նաև նշել, որ «Թուղթ առ Լևոն արքայն հայոց» աշխատությանից երևում է, որ Գրիգոր Ե Քարավեժի ընտրությանը ոչ միայն դեմ է եղել Ներսես Լամբրոնացին, այլև շատերին է համոզել, որ այդ «մանուկը» կաթողիկոս չընտրվի: Չնայած Լևոնը մի քանի անգամ հրավիրել է Լամբրոնացուն և համոզել, որ վերջինս գա և մասնակցի Գրիգոր Ե Քարավեժին կաթողիկոս օծելու արարողությանը, բայց նա հրաժարվել է: Մի քանի անգամ կանչելուց և ստիպելուց հետո միայն Ներսես Լամբրոնացին ակամայից համաձայնեց և, հակառակ իր կամքի, կատարեց Լևոն Մեծագործի պահանջը[1]:

Սկզբում արքայի և կաթողիկոսի հարաբերությունները բավական ջերմ էին, սակայն շուտով բարդանում են: Հիշատակման արժանի է Գրիգոր Ե Քարավեժի հետ տեղի ունեցած դեպքը: Սկզբում Լևոն իշխանապետը պաշտպանեց նրա թեկնածությունը, բայց երբ կաթողիկոսն արտահայտեց հայ հոգևորականության մեծամասնության կամքը և հավանություն չտվեց Լևոնի քաղաքական որոշ

[1] **Գ. Հակոբյան**, Ներսես Լամբրոնացի, Երևան, 1975, էջ 100:

դիրքորոշումներին՝ վիճակն արմատապես փոխվեց։ Այստեղ հարց է առաջ գալիս, թե արդյոք հայոց կաթողիկոսը ուներ լծակներ՝ հակազդելու հայոց իշխանապետի վրա։ Հավանաբար ուներ։ Ճիշտ է, նա հայրապետական գահին էր բազմել Լևոն Մեծագործի աջակցությամբ, սակայն Հռոմկլայի հայոց կաթողիկոսարանը այս պատմաշրջանում, հայ ժողովրդին միավորող միակ իրավական իշխանությունն էր, պետականությունը կորցրած ժողովրդի համար[1]։ Եվ հայոց կաթողիկոսարանը վեր էր Կիլիկիայում և այլուր իշխանության հասած բոլոր հայկական իշխանական տներից։ Բացի այդ՝ Հռոմկլայի կաթողիկոսը գերակա էր բոլոր հայկական իշխանությունների նկատմամբ։

Միջնադարյան պատմիչ Սմբատ Սպարապետը հետևյալն է հայտնում հայոց կաթողիկոսի մասին. «Տղայ կաթողիկոսն Տէր Գրիգորիս չինազանդէր ամենեցուն, այլ ինքնիշխանութեամբ ունէր զհայրապետութիւն»[2] : Ինչպես կարելի է ենթադրել Սմբատ Սպարապետի այս հաղորդումից՝ հայոց իշխանապետը բավականին լավ կապեր ուներ Հռոմկլայի կաթողիկոսարանի հետ, մյուս կողմից՝ եթե Գրիգոր Քարավեժը հարմար թեկնածու չէր կաթողիկոսության ընտրության ժամանակ, ապա ինչու Լևոնը պետք է նրան աջակցեր կաթողիկոս դառնալու

[1] **Ա. Բոզոյան**, Կիլիկյան Հայաստանի քաղաքական զարթոնքի ազդակները (12-13-րդ դդ), Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. XX, Երևան, 2001, էջ 162։

[2] **Սմբատ Սպարապետ,** Տարեգիրք, Վենետիկ, 1956, էջ 209 :

հարցում։ Չի բացառվում, որ մինչև կաթողիկոս դառնալը Լևոն իշխանի և Գրիգոր Քարավեժի հարաբերությունները բավականին ջերմ են եղել։ Սակայն կաթողիկոս ընտրվելուց հետո հայոց հայրապետը հասկանում է, որ ապագայում հնարավոր է հայոց եկեղեցուն դավանաբանական լուրջ զիջումներ պարտադրեն, ուստի առանձին կարևոր հարցերում սկսում է առարկել հայոց մեծ իշխանապետին, չհնազանդվել, ինքնուրույնություն ցուցաբերել, որը, անշուշտ, չէր կարող անհետևանք մնալ։ Շատ կարևոր է նաև նշել, որ հատկապես այս շրջանից սկսած, Կիլիկիայի հայ իշխանական վերնախավը փորձեց իրեն ենթարկեցնել հայոց կաթողիկոսներին՝ պահանջելով նրանց գործուն աջակցությունը հայկական պետության արտաքին քաղաքական հարցերում[1]։

Խնդիրն նրանում էր, որ 12-րդ դարի 90-ական թվականներին Լևոն Մեծագործը փորձում էր որոշակի զիջումների գնով միջազգային ճանաչում ձեռք բերել և ճանաչվել արքա եվրոպական միապետերի կողմից, իսկ հայոց կաթողիկոսը հավանաբար ցանկանում էր պաշտպանել Հայ Առաքելական Եկեղեցու ինքնուրույնությունը։

Ի տարբերություն նախորդ շրջանի՝ այս փուլում եկեղեցու և պետության հարաբերությունները խիստ սրվում են։

[1] **Ա. Սուքիասյան,** Կիլիկիայի պետության և իրավունքի պատմություն, Երևան, 1978, էջ 62։

Փաստորեն հայոց կաթողիկոսը փորձում է պահպանել հայ եկեղեցու անկախությունը և ավանդական դիմագիծը: Իհարկե, դա շատ օրինական է, և ճիշտ, սակայն նրա հակաարևմտյան քաղաքականությունը հանդիպում է Լևոն իշխանապետի և, ամենայն հավանականությամբ, մի շարք այլ իշխանների դժգոհությանը, քանի որ Կիլիկյան Հայաստանում գրեթե միշտ գործել էին արևմտամետ դիրքորոշում ունեցողները Բացի այդ, 12-14-րդ դարերում Կիլիկյան Հայաստանի կախվածությունը արևմուտքից պայմանավորված էր նաև այն պարզորոշ հանգամանքով, որ շատ իշխաններ և հետագայում նաև երկրի արքաները արևմուտքի հետ կապվում էին խնամիական կապերով, իսկ մի մասն էլ՝ տնտեսական համագործակցությամբ ու սեփական շահերով: Հետազոտող Բակուրանը, խոսելով կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժի աթոռակալության մասին՝ նշում է, որ նա, նախորդի եղբորորդին լինելով, կաթողիկոս էր դարձել տարիքով և խելքով մանուկ վիճակի մեջ[1]: Նման արտահայտության համար հեղինակը հավանաբար ի նկատի ունի այն հանգամանքը, որ հայոց հայրապետը միամտորեն գործեց և հետագայում վաստակեց մեծ քանակությամբ թշնամիներ:

Այս շրջանում Լևոնը Կիլիկիայի թագավորությունը ճանաչելու նպատակով շատ եռանդուն բանակցություններ էր

[1] **Բակուրան**,Մի տեսութիւն Կիլիկիոյ հայկական իշխանութեան վրայ, Պէյրութ,1958 էջ 83, Գրիգոր Քարավերժը հայտնի է նաև Մանուկ անվանումով, Բ. Կիւլէսէրեան, Ծովք-Տլուք եւ Հռոմկլայ, Վիեննա, 1904, էջ 77:

սկսել և բյուզանդական կայսրության և Հռոմի պապական աթոռի ներկայացուցիչների հետ: Քանի որ հայոց կաթողիկոսը դեմ էր որևէ դավանական զիջման՝ Լևոնը որոշում է ազատվել կաթողիկոսից և հրամայում է եկեղեցական ժողով հրավիրել, որը սակայն տեղի չունեցավ: Արևելյան վարդապետերն պաշտպանելու էին հայրապետին՝ վիժեցնելու հայոց իշխանապետի ծրագրերը: Շուտով Գրիգոր Ե Քարավեժն ամբաստանվում է իր հակառակորդներից: Լևոն Բ-ի հրամանով ձերբակալվում է և ուղարկվում Կոպիտառ բերդը[1]:

Սմբատ Սպարապետը հաղորդում է, որ Լևոնը Սսի Հովհաննես եպիսկոպոսին ուղարկում է Հռոմկլա և ձերբակալել տալիս կաթողիկոսին[2]: Ավաղ միջնադարյան մյուս պատմիչների մոտ վերը նշված դեպքի մասին բավարար տեղեկությունների չենք հանդիպում: Չնայած

[1] **Սմբատ Սպարապետ**,Պատմութիւն, Մոսկուա,1856, էջ 106, Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն հայոց, Երևան, 1961, էջ 141, Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ վարդապետի, էջ 187: Այդ մասին տես նաև՝ Մ. Օրմանյան, Ազգապատում, Ս, Էջմիածին, 2001, հ. Ա., սյուն 1761-1765, Ա. Հովհաննիսյան, Պետության և եկեղեցու հարաբերությունները Լևոն Մեծագործի կառավարման ժամանակաշրջանում, Տարեգիրք Աստվածաբանության ֆակուլտետի, էջ 184: Կոպիտառը Կիլիկիայի հին և նշանավոր բերդերից է, որը գտնվում է Կիլիկիայի սահմանի վրա, դեպի Գամրաց աշխարհը տանող ճանապարհի վրա, Մ. Յովհաննէսեան,Կիլիկյան Հայաստանի բերդերն ու քաղքները,Վենետիկ, 1989 էջ 189:

[2] **Սմբատ Սպարապետ**, Տարեգիրք, էջ 205-206:

կաթողիկոսական բերդի զինվորները զենք են վերցնում իրենց տիրոջը պաշտպանելու, սակայն Հովհաննեսի կողմնակիցներն ավելի զորեղ են գտնվում։ Հարց է առաջանում՝ արդյոք Լևոնը, որպես Կիլիկյան պետության ղեկավար իրավունք ուներ մարդիկ ուղարկելու՝ հայոց կաթողիկոսին ձերբակալելու։ Նախ և առաջ Հռոմկլայի կաթողիկոսարանը չէր մտնում Կիլիկիայի սահմանների մեջ, այլ՝ Եգիպտոսի սուլթանին ենթակա տարածքների մեջ[1]։ Ճիշտ է Գրիգոր Ե Քարավեժը հայոց իշխանապետի օգնությամբ էր դարձել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, սակայն ներկայացնում էր ողջ հայությանը։ Հանուն արդարության պետք է նշել, որ նշված ժամանակաշրջանում հայոց հայրապետը կարող էր դիմել Եգիպտոսի սուլթանին.

Հաշվի առնելով այն փաստը, որ Հռոմկլայի կաթողիկոսարանը գտնվում էր Այուբյան սուլթանության տիրապետության վարչական սահմաններում և որոշակիորեն այս տարածքի տիրակալը՝ հայոց կաթողիկոսը ուներ որոշակի ստորակարգային պարտավորություններ սուլթանության հանդեպ, ապա Լևոնի այս քայլը կարող էր դառնալ նաև հակադրության հիմք այլ տերության հետ։ Բայց նման բան տեղի չունեցավ։ Այս խնդրի մասին կարող ենք լ հետևյալ տեսակետները առաջ քաշել.

1. Հնարավոր է, որ կաթողիկոսը դիմել է Եգիպտոսի սուլթանին, սակայն վերջինս ուշադրություն չի դարձրել կամ էլ

[1] **Ա. Հովհաննիսյան,** Հայոց եկեղեցին կիլիկյան շրջանում, Երևան, 2018, էջ 80։

չի ցանկացել բարդացնել հարաբերությունները օրեցօր հզորացող Կիլիկիայի հայկական պետության ղեկավարության նկատմամբ: Միգուցե հաշվի է առնվել նաև Կիլիկիայի հայկական պետության կարևոր աշխարագրական դիրքը խաչակիրների և Եգիպտոսի առճակատումներում ընթացքում:

2. Հավանաբար կաթողիկոսը դիմել է, սակայն Լևոն Մեծագործը կարողացել է ճկուն դիվանագիտությամբ կարգավորել հարաբերությունները Եգիպտոսի սուլթանի հետ:

3. Կաթողիկոսը պարզապես չի դիմել, որպեսզի Կիլիկյան Հայաստան - Եգիպտոսի սուլթանություն հարաբերությունները չբարդանան:

Ամեն դեպքում շատ հավանական է, որ կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժի և Լևոն Մեծագործի հակամարտությունը ծագել է նրանից, որ հայոց հայրապետը չի համաձայնվել հետևելու Լևոն Բ-ի և նրա համախոհների զիջողական քաղաքականությանը, անգամ հանձն չի առել կաթողիկոսական կնիքով և ստորագրությամբ վավերացնել հռոմեական եկեղեցուն հաղորդվելիք զիջողական հայտարարությունները[1]: Եվ սա առաջին դեպքն է, երբ հայոց կաթողիկոսին բանտ էին նստեցնում առանց քննության ու եկեղեցական ժողովի:

Լևոն Մեծագործի և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հակամարտության մասին որոշակի տեղեկություններ ենք

[1] **Մ. Օրմանյան,** նշվ. աշխ., այուն 1755-1756:

հանդիպում նաև Անանուն Եդեսացու ժամանակագրության մեջ, որտեղ հեղինակը հետևյալն է պատմում.« Գահակալումից մեկ տարի անց որոշ քինախնդիր մարդկանց դրդմամբ Կիլիկիայի իշխան Լևոնը ձերբակալել տվեց նրան և բանտարկեց մի անմատչելի բերդում: Հետո նա զավթեց Հռոմկլան և հափշտակեց նրա բոլոր սպասքերն ու հարստությունը: Եվ այդ նախանձ մարդիկ, որոնք հեռու էին աստծուց, միջոց գտան վերացնելու պատանի կաթողիկոսին»[1]:

Շուտով Լևոն Մեծագործը թուղթ է գրում Հայաստանի հոգևորականներին՝ նրանց կարծիքն իմանալու ակնկալիքով, սակայն մինչ պատասխան ստանալը հայոց կաթողիկոսին գտնում են բերդի պարիսպների մոտ՝ անշնչացած ընկած, մեջքին՝ պարան[2] (այդտեղից էլ Քարավեժ՝ ժայռից ցած գլորված կամ գահընկեց արված):

Ինչ էր իրականում տեղի ունեցել:

Սմբատ Սպարապետ նշում է, որ Լևոնը չի ցանկանում բարդացնել հարաբերությունները կաթոլիկ տիրակալների հետ, ովքեր իրեն թագ էին խոստացել: Բացի այդ, շատ հավանական է, որ որոշ քաղաքական և հոգևոր անձինք ամբաստանում էին հայոց կաթողիկոսին Լևոն իշխանապետի մոտ և դա է հենց վկայում հաջորդ տեղեկությունը, որը կրկին

[1] **Անանուն Եդեսացի**, Եկեղեցական ժամանակագրություն, Հավելված Ա, Թարգմանությամբ Լ.Տեր-Պետրոսյանի, Երևան, էջ 192:

[2] **Սմբատ Սպարապետ**, Պատմութիւն, էջ 96, **Սամվել Անեցի**, Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց, Վաղարշապատ, 1893, էջ 145, Վարդան վարդապետ, էջ 139:

բերում է պատմիչ Սմբատը.« Գրէին առ Լևոն թե ոչ ունի սա իմաստութիւն վարել զհայրապետութիւն որպէս արժան էր »[1]: Այնուհետև նույն հեղինակը, շարունակելով իր միտքը, նշում է . «Մախացեալ ընդ նա աւագ մարդիկ գրեն առ Լևոն և չարախօսեցին զնմանէ երեքէ չորս անգամ, մինչև շարժեցին զպարոն Լևոն ի կամս իւրեանց...»[2]: Պատմիչներն ինչքան էլ փորձեն բացասական գույներով ներկայացնել կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժին, միևնույն է, դրանք բավարար չէին նման պատժի համար: Հակառակը, միգուցե հայոց իշխանապետը դիտավորյալ է օգնել երիտասարդ հոգևորականին՝ բազմելու հայոց հայրապետական գահին՝ հետագայում ամբողջությամբ իր վերահսկողության տակ պահելու համար, բայց կարճ ժամանակ անց Լևոնը համոզվեց, որ իր այդ հաշվարկում սխալվել է:

Փաստորեն պատմիչ Անանուն Եդեսացու տեղեկությունը մի փոքր տարբերությամբ համընկնում է Սմբատ Սպարապետի տեղեկության հետ: Համաձայն մեզ՝ Լևոն Մեծագործը այդքան էլ միամիտ մարդ չէր, որ միայն որոշ մարդկանց հաղորդած տեղեկության հիման վրա կատարար նման քայլ:

Այժմ անդրադառնանք կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժի մահվան հանգամանքներին: Այսպես՝ Սմբատ Սպարապետը, Վարդան Արևելցին և Սամվել Անեցին

[1] **Սմբատ Սպարապետ,** Պատմություն, էջ 106:
[2] Նույն տեղում:

այնպես են ներկայացնում վերը նշված դեպքը, համաձայն որի հայոց կաթողիկոսը պարան է պատրաստել, որպեսզի գիշերը պատուհանից իջնի և փախչելու փորձ կատարի, բայց պարանը կտրվել է, և նա ընկել ու մահացել .« Ի գիշերի կամեցաւ ելանել եւ կախեալ ընդ բարձր պարիսպն, անկաւ եւ մեռաւ»[1]: Կարծում ենք, որ միջնադարյան հայ պատմիչները, իրենց երկերում նշյալ խնդրին անդրադառնալով և նման գնահատական տալով, փորձել են մեղմել իրավիճակը և ցույց տալ, թե հայոց մեծ իշխանապետը մեղավոր չէր կատարված դեպքի համար, և նրա մահվան պատճառը այլ է: Խնդրին անդրադարձել է նաև 13-18-րդ դարերի մանր ժամանակագիրներից մեկը[2], սակայն նա որևէ նոր տեղեկություն մեզ չի տրամադրում: Ներքոհիշյալ խնդրին անդրադարձել է նաև Անանուն Եդեսացին, ում տեղեկությունները կարող են նոր լույս սփռել այս ամնեի վրա: Նա նշում է. «Համոզելով նրան, թե իբր ուզում են փախցնել բերդից, գիշերով նրան իջեցրին բերդապարսպից, բայց քանի որ նա հաղթանդամ ու մեծամարմին մի երիտասարդ էր, պարանը որով նրան իջեցնում էին, կտրվեց, գուցե և ինչպես ասում են, կտրեցին և նա ընկնելով բարձրությունից մահացավ[3]>>: Շատ

---

[1] **Սամվել Անեցի Եւ Շարունակողներ,** Ժամանակագրութիւն, Ադամից մինչեւ 1776, Աշխատասիրությամբ Կարեն Մաթևոսյանի, Երևան, 2014, էջ 231, Սմբատ Սպարապետ, էջ 106, Վարդան վարդապետ, էջ 139:

[2] Մանր ժամանակագրություններ 13-18-րդ դարերի, հ. Բ, էջ 343:

[3] **Անանուն Եդեսացի**, էջ 192:

հնարավոր է, որ այդպես էլ եղած լինի և կաթողիկոսի պարանը կտրած լինեին:

Ուսումնասիրվող խնդրին անդրադարձ են կատարել մի շարք այլ հետազոտողներ նույնպես:

Այսպես՝ Մ. Օրմանյանը, ում գրչին է պատկանում հայ եկեղեցու եռահատոր պատմությունը, նշում է, որ Գրիգոր Ապիրատը, Ներսես Լամբրոնացին, Հովհաննես Սսեցին և մի շարք այլ անվանի անձնավորություններ, ովքեր այդ ժամանակ ազդեցիկ հոգևորականներ էին, այլևս ուշադրության կենտրոնում չէին[1] : Հնարավոր է, որ այս նշանավոր հոգևորականները լարեին Լևոնին կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժի դեմ, բայց կարծում ենք, որ պետք է լիներ շատ ավելի լուրջ ու հիմնավոր պատճառ, որի համար Լևոն Մեծագործը նման քայլի գնար: Հնարավոր է, որ նրանք ևս գրգռել էին հայոց իշխանապետին կաթողիկոսի դեմ:

Ժամանակակից հետոզոտողներից Վ. Վարդանյանը, կարծիք է հայտնում, որ չարախոսները հավանաբար լատինասեր իշխաններ էին և եկեղեցականներ: Իսկ ըստ Կ. Մութաֆյանի՝ վերջինս չափից ավել անկախ է լինում[2]: Հավանաբար հենց այդ պատճառով էլ տեղի ունեցավ երկկողմ հարաբերությունների վատթարացումը:

---

[1] **Մ. Օրմանյան,** նշվ. աշխ., Հ.Ա այուն 1754:

[2] **Կ. Մութաֆյան,** Կիլիկիան կայսրությունների խաչմերուկում, Երևան, 2001, էջ 405:

Ըստ Ա. Սուքիասյանի հայոց կաթողիկոսը մահանում է կամ էլ սպանվում[1]: Ինչպես նկատում ենք, Ա. Սուքիասյանը հստակ չի խորամուխ եղել նշված խնդրի մեջ: Եվ, վերջապես, խնդրին անդրադարձել է նաև Բակուրանը, համաձայն որի Գրիգոր Ե Քարավեժի մահը նրա անփորձության հետևանք էր[2]: Այստեղ դժվար է հասկանալ, թե ինչ ի նկատի ունի Բակուրանը: Անփորձություն ասելով հավանաբար գիտնականը հուշում է, որ կաթողիկոսը չկարողացավ բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատել Լևոն Մեծագործի հետ, որը օգնել էր վերջինիս բազմելու ամենայն հայոց կաթողիկոսի աթոռին, կամ էլ կարող էր լինել երկրորդ տարբերակը՝ այն, որ կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժը փորձել է պարանով իջնել ներքև և ընկել է ցած:

Ժամանակակից մյուս հետազոտողները այս դեպքի վերաբերյալ որևէ էական տեսակետներ չեն հաղորդում:

Ամեն դեպքում, ուսումնասիրելով միջնադարյան սկզբնաղբյուրների տեղեկությունները և հետազոտելով գիտական գրականությունը, շատ դժվար է հստակ գնահատական տալը: Ճիշտ է, մի կողմից հայոց կաթողիկոսի սպանությունը կարող էր կազմակերպված լինել Լևոն Մեծագործի կողմից, քանի որ դեմ էր արտահայտվել հայոց իշխանապետի վարած քաղաքականության որոշ գծերին, սակայն կարող է այլ

[1] **Ա. Սուքիասյան,** նշվ.աշխ., էջ 64:
[2] **Բակուրան**, նշվ. աշխ., էջ 83:

տարբերակ ևս լինել, քանի որ եթե իրականում Լևոնը ցանկանար վերացնել Գրիգոր Ե Քարավեժին, ապա նա ինչու պետք է հրապարակային ձևով ժողով փորձեր հրավիրել, դիմում հղեր արևելյան վարդապետերին, ձերբակալել տալ և ամբողջ մեղքը իր վրա գցել: Կարծում ենք, որ ցանկության դեպքում հայոց իշխանապետը առանց աղմուկի կկարողանար հենց Հռոմկլայի բերդաքաղաքում կազմակերպել վերջինիս սպանությունը և ոչ ոք էլ նրան չէր կասկածի: Շատ հավանական կարող է լինել այն տեսակետը, որ այդ սպանությունը կազմակերպած և իրականացրած լինեին որոշ հոգևորականների կողմից, որոնք փորձեցին օգտվել Լևոն Մեծագործի և կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժի միջև առաջացած վեճից:

Ամեն դեպքում պետք է փաստել մեկ կարևոր հանգամանք, որ Լևոն Մեծագործի և կաթողիկոս Գրիգոր Ե Քարավեժի հարաբերությունների բարդացման արդյունքում հայոց հայրապետը կյանքից հեռացավ բավական երիտասարդ տարիքում, ինչը վնաս էր թե Կիլիկիայի հայկական պետությանը, թե Հայ Առաքելական եկեղեցուն, և թե Կիլիկյան Հայաստան-բուն Հայաստան հարաբերություններին:

Арам Оганесян, Из истории взаимоотношений Левона Великого и Григория Каравежа - Статья посвящена исследованию истории взаимоотношений известного государственного и политического деятеля Левона Великого и

католикоса Григория V Каравежа. На основании сведений средневековых источников в статье рассматриваются обстоятельства, при которых Григор Каравеж был избран армянским католикосом, и причины конфликта между католикосом и Левоном Великим. В статье мы также подробно касаемся вопроса о поисках Левоном Великим путей для урегулирования двусторонних отношений.

В заключении статьи рассматриваются обстоятельства смерти Григор Каравежа. Представлены существующие на сегодняшний день в современной научной литературе точки зрения.

Aram Hovhannisyan, From History Of Relationship Between Levon Metsagorts And Grigor Karavej - The article deals with the history of the relationship between the Cilician well-known state and political leader Lemon Metsagorts and Catholikos Grigor Karavej. Based on the medieval bibliographic sources the article focuses on the conditions under which Grigor Karavej was elected as the Catholikos and how a kind of misunderstanding was established between the prince Levon and the Catholikos Grigor. There is a detailed explanation of the fact of what measures the King undertook to overcome the difficulties and establish mutual understanding.The article also tries to reveal the reasons for the death of the Catholikos Grigor Karavej. A great consideration is given to the facts existing in the scientific literature ad well.